

Vlaggenparade in oorlogstijd

Ad Otten

Een jaar of tien geleden bezorgde wijlen Marinus de Wit de redactie een repro van de foto die hierboven is afgedrukt. De foto, waarvan inmiddels een originele afdruk is aangetroffen in de foto-collectie 'Loffeld' in het kasteel-archief, werd gemaakt op zondag 15 maart 1941, de dag waarop het Derde Rijk de gesneuvelden herdacht. In de winkel met neergelaten luifel was de bakkerij van een toen in Gemert woonachtige Rijksduitser gevestigd.

Bij gelegenheid van "Heldengedenktog" moet bedoelde persoon in de Gemertse hoofdstraat de vlag met het Duitse hakenkruis hebben uitgehangen.¹ Op de foto is verder te zien dat de vlag is opgehangen aan een vaanstok die doorgaans in processies wordt gedragen. Boven de vlag is duidelijk een kruis zichtbaar. Marinus leverde voorts de informatie dat naast de bakkerswinkel indertijd Janus de Louw woonde met Trui van de Broek, welk echtpaar kosthuis hield voor studenten van de Latijnse School. De studenten sliepen achter de beide open ramen op zolder. De gesloten luiken van het pand rechts, waarin indertijd de gezusters Festen woonden suggereerden dat men bepaald niet gelukkig was met de Duitse versiering in het Gemertse straatbeeld even verderop.

Het onderzoek van Anny van de Kimmenade naar het wel en wee van de Gemertse samenleving in oorlogstijd (lees haar nieuwe boek: "Gemert Bezet - Gemert Bevrijd"), heeft nog een paar intrigerende foto's meer opgeleverd over 'het vlaggen' in de bezettingstijd. Zo is er een foto gemaakt in de Kerkstraat te Gemert op 12 juni 1941. Bijna deur voor deur hing daar toen de vlag uit. Was dat gebruikelijk? vroeg ik me af. Kon dat zomaar in bezettingstijd? Bij personen die de oorlog bewust hadden meegemaakt kreeg ik antwoorden die varieerden van de stellige bewering dat op het uithangen van de Nederlandse vlag de doodstraf stond tot een eerlijk bekennen van eigenlijk niet (meer) weten wat nu wel en wat niet geoorloofd was met de Nederlandse vlag. Reden genoeg dus om daar wat meer van te achterhalen. De dag waarop de foto in de Gemertse Kerkstraat genomen werd, was sacramentsdag, de dag dat door de straten van het dorp de sacramentsprocessie trok. Ruim een maand daarvoor, om precies te zijn op 2 mei van dat jaar, was op last van Rijkscommissaris Seyss-Inquart bekend gemaakt dat het demonstratieve dragen en tonen van de kleuren van het Oranjehuis alsook het openbaar dragen en tonen van afbeeldingen van levende leden van het Huis Oranje-Nassau, was verboden. Als officieel commentaar werd bij deze bekendmaking gegeven dat verschillende incidenten het bewijs hadden geleverd dat de kleuren van het Huis Oranje-Nassau werden misbruikt als een demonstratie tegen de bezettingsmacht. Opgemerkt werd dat deze vorm van demonstratie het opmerkelijkst was bij "meest kleine groepen uit het sociaal-democratische en roomsch-katholieke kamp, die voorheen slechts in zeer bijzondere gevallen bereid waren om de zaak van

Gemert 12 juni 1941: de vlaggen uit. Het is Sacramentsdag!

het Huis van Oranje-Nassau tot de hunne te maken." De bekendmaking had niet alleen betrekking op vlaggen, wimpels, schilderijen en foto's, maar ook op het dragen van uitgezaagde geldstukken van 10 en 25 cents met daarop de beeltenis van Wilhelmina.²

Reeds in juli en augustus 1940 was in opdracht van de Rijkscommissaris door het Departement van Justitie afgekondigd dat tegen het uitsteken van vlaggen aan gebouwen ter ere van een lid van het Huis van Oranje, "dat de oorlog tegen het Groot-Duitsche Rijk hardnekkig voortzet", streng zou worden opgetreden.

Feitelijk was dus de Nederlandse driekleur niet verboden. Alleen bij een demonstratie voor het Huis van Oranje of gericht tegen de bezettende macht, dan was dat het geval. En die uitleg was aan de bezetter...

Terugkerend naar de Gemertse vlaggenparade van sacramentsdag 1941 kan opgemerkt worden dat die Gemertenaren die de vlag hadden uitgestoken toch wel 'n beetje ongehoorzaam waren geweest. Ze moeten drommels goed op de hoogte zijn geweest van wat kort tevoren nog was afgekondigd.

"Maar", zullen ze onder elkaar gezegd hebben, "op sacramentsdag werd toch altijd al gevlagd en wat heeft dat nou met de koningin te maken?" Eendrachtig moet besloten zijn: "Wat daarover in een officieel perscommuniqué ook geschreven mag zijn: We vlaggen gewoon! Zoals we dat altijd al deden."

Niemand zal het na het vorengaande verwonderen dat na sacramentsdag burgemeester Phaf als hoofd van de politie moest optreden en duidelijk maken aan zijn gemeentenaren dat deze vorm van vlagvertoon niet meer geduld zou worden. Daarna zal er in Gemert in die oorlogsjaren niet veel meer gevlagd zijn. Want duidelijk werd in korte tijd ook door vele vlagincidenten elders in het land dat welhaast alle vlagvertoon kon worden uitgelegd als zijnde gericht tegen de bezetter, wat het om die reden als vanzelf ook werd. Het 'vlaggen' irriteerde de bezetter dermate dat op 20 augustus 1941 de politie van hogerhand zelfs werd opgedragen om vanaf dan ook streng op te treden tegen het voeren van rood-wit-blauwe fietsvlaggetjes.²

En toch was de Nederlandse vlag niet taboe...

Dat overigens de Nederlandse vlag door de bezetter niet als principieel fout werd beschouwd, moge blijken uit de verordening van 13 februari 1943 waarbij het voeren van de nationale vlag op Nederlandse schepen, van 's morgens acht uur tot zonsondergang, op last van Rijkscommissaris Seyss-Inquart, zelfs verplicht werd gesteld. Wel werd op 1 juni 1944, kort voor D-Day, bij verordening de vertoning van vanen, vlaggen en wimpels door de bezetter officieel beperkt. 'Vlaggen' ten behoeve van het openbaar verkeer en het beroepsvervoer bleef evenwel uitgezonderd.²

Behalve de hierboven aangehaalde regelgeving had 'het vlaggen' in Nederland in die oorlogsjaren nog een extra complicatie.

Oranje-blanje-bleu of rood-wit-blauw?

Een officieel persbericht attendeerde er op dat door de in het vorengaande besproken bekendmaking van 2 mei 1941, niet getroffen werden de als "Prinsevlag" bekende oranje-blanje-bleu-vlaggen, omdat die "als een

uitdrukking van den volkschen wil kunnen worden beschouwd". Dit laatste behoeft wel enige toelichting want vele lezers zullen immers oranje-blanje-bleu beschouwen als de wat ouderwetse benaming voor de nationale driekleur. Tot een paar jaar voor de oorlog was dat ook zo. Op 19 februari 1937 dacht koningin Wilhelmina door een "koninklijk" besluit een einde te maken aan het reeds sedert jaren bestaande gekissebis over de precieze kleuren van de Nederlandse vlag. Voortaan zouden die bepaald worden op rood wit en blauw. Tot dat moment waren zowel rood-wit-blauw als oranje-blanje-bleu in gebruik als nationale vlag. Heel lang was er 'gesteggeld' onder de wetenschappers. In hoeverre was blauw bleu en moest het oude oranje toch eigenlijk niet gezien worden als (heraldisch) rood? Oude schilderijen waren met vergrootglazen bekeken en onderzoekers beschuldigden elkaar ervan onwetenschappelijk te werk te gaan. De 'deskundigen' kwamen er in ieder geval niet uit.

Het merendeel van de politieke partijen wilde aan de wens van de koningin tegemoetkomen en bij wet zou de knoop definitief worden doorgehakt. Het gekrakeel over de juiste kleur bleef echter aanhouden en een ingediend wetsontwerp werd weer van tafel gehaald. Tegenstander was onder meer de NSB die bij monde van Ir. Mussert in 1938, toen het wetsontwerp nog behandeld moest worden, een duidelijke voorkeur uitsprak voor de zogenaamde Prinsevlag als de vlag van het volk. Hij argumenteerde dat de rood-wit-blauwe vlag pas status had gekregen ten tijde van de patriotten, die in die kleuren de gedraaide Franse vlag wilden zien, omdat dat de revolutionairen van toen boven alles dierbaar was. Na de Bataafse omwenteling in 1795 en de vlucht van de Oranje's naar Engeland, werd bij decreet van 14 februari 1796 het rood-wit-blauw als Nationale Vlag ingevoerd en werd gelijktijdig het oranje-blanje-bleu afgezworen. Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 en de terugkeer van de Oranje's, kwam vanzelf het oranje-blanje-bleu weer terug. Maar die kleuren werden niet verplicht gesteld. Het rood-wit-blauw bleef zelfs domineren, maar beide vlaggen werden gevoerd als nationale vlag.³ In 1937 leek daarin verandering te komen maar de regering verzuimde om nauwkeurig de intensiteit en de precieze kleur van (vermiljoen)rood en (kobalt)blauw vast te leggen.⁴ Het 'koninklijk' besluit van Wilhelmina werd daardoor in feite niet eenduidig ingekleurd. En onder meer de NSB bleef het door de koningin afgewezen

oranje-blanje-bleu aanhangen en ook als vlag gebruiken. Zij werd daarin in de oorlogsjaren bijgetreden door andere 'de nieuwe orde' toegedane organisaties. Zo ziet men in verschillende geïllustreerde boekwerken over de Tweede Wereldoorlog, talloze affiches afgedrukt van de NSB en van bijvoorbeeld een organisatie als de Winterhulp die op de achtergrond heel nadrukkelijk de vlag oranje-blanje-bleu afficheerden.⁵ Van de Winterhulp zijn echter met name uit de laatste oorlogsjaren ook affiches met onmiskenbaar rood-wit-blauwe vlaggen afgebeeld. Kennelijk is men op een eerder ten aanzien van de kleuren van de Nederlandse vlag ingenomen standpunt teruggekomen. Uit de jaren 1941 en 1942 zijn nogal wat vlagincidenten bekend die vermoedelijk tot deze ommekeer aanleiding gegeven zullen hebben. Het meest saillante voorbeeld daarvan uit de eigen regio leverde Eindhoven. In februari 1942 werd de bevolking van deze stad opgeroepen de vlaggen uit te steken bij de installatie van NSB-burgemeester Pulles. De krant meldde dat daartoe gebruikt konden worden de oranje-blanje-bleu vlag en de zwart-rode NSB-vlag. Hoeveel irritatie deze oproep moet hebben gewekt bleek een paar maanden later toen Mussert een bezoek aan de stad bracht. Bij die gelegenheid wapperde op last van de burgemeester van vele openbare gebouwen de oude Prinsevlag. Zo ook bij het Gemeentelijk Lyceum in het centrum van de stad. Leerlingen, 220 in getal, weigerden onder die vlag door, de school binnen te gaan. De burgemeester gelastte vervolgens de rector om de leerlingen straffen op te leggen uiteenlopend van 4 tot 8 vrije middagen terugkomen, tot een jaar schorsing voor de raddraaiers. De rector weigerde en de reactie van de burgemeester luidde dat de vlag voorlopig moest blijven hangen. Ondertussen werd druk vergaderd en gecorrespondeerd met schoolinspecteurs en met de secretaris-generaal van het Departement van Onderwijs in Den Haag. Zes weken later volgde algehele amnestie voor 217 leerlingen. Drie leerlingen hing toen nog een schorsing van een half tot een heel schooljaar boven het hoofd. Ouders en rector hielden echter voet bij stuk en na de grote vakantie kon iedereen weer school. De kwestie lijkt in de doofpot gestopt en de veronderstelling lijkt gewettigd dat achter de schermen de NSB-leiding flink bewerkt moet zijn om in het vervolg te voorkomen dat telkens weer conflicten omtrent die al of niet juiste Nederlandse vlag ontstonden.⁶ Daar ligt vermoedelijk ook de reden dat de Winterhulp in de latere oorlogsjaren rood-wit-blauwe in

plaats van eerder oranje-blanje-bleu vlaggen afbeeldde op haar affiches. Bij die kleurbekening lijkt gelet op de voorkeur van de meerderheid van het Nederlandse volk. Idem dito is dat het geval op een affiche bij gelegenheid van de instelling van een jaarlijkse 'dag der Nederlandse politie' op 14 november 1943. In de banen van rood wit en blauw werd de tekst "vriend van het volk" aangebracht.⁷

Na de voorgaande uiteenzetting over oranje-blanje-bleu versus rood-wit-blauw zal de in het boek van Anny van de Kimmenade afgedrukte foto van 20 april 1943 nog des te meer intrigeren. Deze foto gemaakt vanuit de kasteeltuin laat door de bomen het Gemertse gemeentehuis zien waar op die dag de Nederlandse vlag uithing. Het was de verjaardag van Hitler... Op het gemeentehuis resideerde toen NSB-burgemeester Vogels.⁸ Misschien betrof het hier wel de door de NSB voorgestane versie van de Nederlandse vlag, te weten oranje-blanje-bleu in plaats van rood-wit-blauw. Wie zal het zeggen? Tot nu toe heb ik geen Gemertenaar gesproken die zich daar iets van kan herinneren. Gezien de houding van burgemeester Vogels, die allerminst een dweper was, lijkt dat ook niet erg waarschijnlijk.

Na de oorlog had oranje-blanje-bleu bij menigeen de naam van "foute" vlag. Toch is met betrekking tot de kleur van de nationale vlag tot op heden nog steeds niets definitief vastgelegd. In de jaren vijftig is nog eens een poging ondernomen maar ook toen werd een wetsontwerp weer ingetrokken. Sedert 1992 (!) ligt er echter weer een wetsontwerp op tafel. Artikel 1 van dit ontwerp beoogt 'ter bescherming van de Nederlandse vlag' voor eens en voor altijd de kleuren nauwkeurig vast te stellen.⁹

NOTEN:

1. Bedoelde bakker was Hans Berkulin.
2. Bezettingsmaatregelen 1940-1945. Verordeningen en bekendmakingen per departement.
3. Artikel van Mussert in "Volk en Vaderland" van 29 april 1938.
4. In het spectrum van het zichtbare licht grenst 'oranje' bij een golflengte van 630 nanometer aan '(vermiljoen)rood' van 630 nanometer!

5. Dokumentaire Nederland in de Tweede Wereldoorlog, Uitgave Waanders - Zwolle, 1989-1991, afl.28 "Mussert, leider van het Nederlandsche Volk"; E. Werkman, Dat kan ons niet gebeuren.... Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog, 1980, p.45-46, 80.
6. Vlagincident op het Gemeentelijk Lyceum te Eindhoven, 29 mei 1942 (Bibliotheek Streekarchief Regio Eindhoven)
7. E. Werkman, a.w., p.80
8. A. v.d. Kimmenade-Beekmans, Gemert bezet - Gemert bevrijd. Hoe een Brabants dorp de oorlog door kwam, Gemert 1994, p. 118.
9. Met dank aan Jan Hagen en Johan Melssen van het Streekarchief Regio Eindhoven en Derk Willem Visser van het Vlaggendokumentatiecentrum Nederland te Amsterdam voor geleverde informatie.